

Luhmann, N. (2017). *De nieuwe baas*. Amsterdam: Boom

Raf Vanderstraeten*¹

Niklas Luhmann (1927-1998) doorliep een wat atypische carrière. Voor hij zich als wetenschappelijk auteur en als socioloog manifesteerde, werkte hij nagenoeg een decennium als ambtenaar op een ministerie in de Duitse deelstaat Nedersaksen. De heroriëntering vond plaats in het begin van de jaren 1960, met name na een studieverblijf in Harvard, waarbij hij verder met het werk van Talcott Parsons vertrouwd raakte. In 1968 werd Luhmann de allereerste hoogleraar aan de nieuwe *Reformuniversität* die te Bielefeld opgericht was. Hij bleef er tot in de maanden voor zijn dood als socioloog actief.

In 1964 publiceerde Luhmann zijn eerste boek: *Funktion und Folgen formaler Organisation*. Enkele essays die rond deze boekpublicatie ontstaan zijn, werden door Jürgen Kaube in 2016 samengebracht en bij Suhrkamp Verlag in een klein boekje gepubliceerd: *Der neue Chef*. Van deze bundel, die in het Duitse taalgebied een bestseller werd, is thans bij Boom een Nederlandse vertaling verschenen. De Nederlandse versie ziet er veel omvangrijker uit dan de Duitse; Boom heeft voor een groter formaat en een meer luchtige bladspiegel gekozen dan Suhrkamp.

De nieuwe baas bevat de tekst van twee eerder gepubliceerde essays en een nooit gepubliceerde voordracht; de titel van de bundel is ontleend aan het eerste en mooiste essay van de bundel. Thematisch gaat het in de drie teksten om een sociologische reflectie op het leven en werken in organisaties en bureaucratieën, en dus ook in grote mate om een reflectie van Luhmann op zijn eigen carrièreswitch. De voordracht leidt Luhmann bijvoorbeeld als volgt in:

“Mijn carrière heeft ertoe geleid dat ik van een door superieuren bepaalde werkomgeving in een vrijwel superieurenvrij bestaan ben terechtgekomen. Daarbij heb ik het gevoel gekregen dat er nu iets ontbreekt. Het gaat mij daarbij niet alleen om de sterke schouder waarop men zo nu en dan kan steunen of uithuilen. Superieuren bieden hun ondergeschikten niet alleen bescherming en troost. Een veel belangrijker rol die ze vervullen, is die van veelzijdig instrument voor de verwezenlijking van plannen en intenties. Wie zonder superieur leeft, moet zich - voor zover men *überhaupt* actief is - in talloze en uiteenlopende verbanden steeds zelf manifesteren” (p. 81-82; ik heb de Nederlandse vertaling lichtjes gecorrigeerd).

In de drie teksten worden intelligente én gevatte reflecties op diverse facetten van moderne organisaties en bureaucratieën gepresenteerd. Het gaat Luhmann daarbij vooral om die fenomenen welke onder het label van de ‘informele organisatie’ bekend zijn geworden, alsook om de complexe relatie tussen de formele en informele structuur in organisaties.

* raf.vanderstraeten@ugent.be

¹ Universiteit Gent

Op theoretisch vlak zijn in deze bundel zowel Luhmanns eerste verwerking van de systeemtheorie als zijn positionering ten aanzien van de Amerikaanse sociologie (en in het bijzonder de toenmalige interactie- en organisatiesociologie) zichtbaar. Anders dan bij Parsons ligt het uitgangspunt hier niet bij een vier-velden- of vier-functieschema (AGIL); organisaties worden niet ondergebracht in de G-component van het algemene handelingssysteem (dus de *polity*, gericht op de rationele realisatie van doelen) noch in een van de andere componenten. Luhmanns eerste sociologische analyses staan al haaks op Parsons' schema: naast functionele differentiatie naar het model van het AGIL-schema voorziet Luhmann een differentiatie tussen verschillende systeem-niveaus: interactie, organisatie, maatschappij. De analyses over de complexiteit van het samenspel tussen formele en informele organisatiestructuren zijn het best te begrijpen als onderzoekingen die gebruikmaken van de onderscheiding tussen het niveau van face-to-face-interactie enerzijds en dat van de formele organisatie anderzijds. Ook ligt de nadruk niet op de stabiliteit van systemen, maar op continuïteit, op het voortbestaan van complexe systemen. Het zijn echter niet de theoretische reflecties waarbij hier het zwaartepunt ligt. De essays illustreren vooral de empirische reikwijdte van de systeemtheorie; zij maken gebruik van theoretische begrippen om inzicht te verschaffen in een aantal relatief frequent voorkomende, maar sociologisch weinig geanalyseerde situaties, zoals de verandering van superieur in complexe organisaties, de institutionalisering van bureaucratische deugden, of de wijze waarop ondergeschikten hun bovengeschiede kunnen aansturen (Luhmann spreekt van *Unterwachung* of *sousveillance* in plaats van het bekendere thema van de *Überwachung* of *surveillance*).

Er is niet veel werk van Luhmann in het Nederlands vertaald. Deze bundel is dat wellicht wel, omdat hij - zoals al gezegd - in Duitsland op korte termijn een bestseller werd. Voor wie gewend is Luhmann in het origineel te lezen, is het lezen van deze Nederlandstalige bundel bij wijlen een vreemde ervaring. Op zich zijn de drie teksten zeer toegankelijk. Er is in deze teksten ook nog maar weinig van het specifieke jargon zichtbaar dat het latere werk van Luhmann sterk kleurde. Maar in de Nederlandse versie loopt met name de tweede tekst soms moeilijk; niet alle passages zijn begrijpelijk. Ook in de andere teksten had de vertaling mijns inziens soms beter gekund. In de eerste tekst wordt *Rückwirkungen* bijvoorbeeld als 'nadelige... gevolgen' (p. 30) vertaald, terwijl Luhmann zeker niet alleen de nadelige aspecten van de consequenties (van een beleidswissel) voor ogen stonden. Elders is sprake van 'een dragend element van talloze vormen die tot stand komen', terwijl in het origineel gesproken wordt over de *Aufbau zahlreicher Nebeninstitutionen* (p. 56). Waarom wordt hier in de vertaling niet simpel over het ontstaan van (neven-)gebruiken geschreven? Wat sociologisch-kundig advies bij de vertaling zou zeker zijn nut hebben gehad.

De bundel biedt echter een leuke en laagdrempelige kennismaking met het werk van Luhmann. De drie essays geven een overzicht van de sociologische verbeelding, zoals Luhmann die vanaf de jaren 1960 in een groot aantal, theoretisch doorgaans veel sterker geladen publicaties stelselmatig zou uitwerken. Maar ook voor wie vertrouwd is met het latere werk van Luhmann toont deze bundel de grote openheid en de veelzijdige rijkdom van diens systeemtheorie.